

Fetalanoa'aki: Early Childhood Education Funding Review Ministerial Advisory Group

‘Omai ha’o lau ki he founa ‘oku fakamoleki ai ‘e he pule’angá ‘a e pa’angá ‘i he ako tokamu’á (ECE)

‘Oku ‘atā atu ‘a e fetalanoa’aki ki he ngaahi founa ke fili mei ai fekau’aki mo e liliu ki hono fakapa’anga ‘o e ako tokamu’á ‘i Nu’u Silá.

‘Oku mau fakakaukau ‘e malava ke toe fakalahi ange ‘a e ngāue ‘a e sisitemi ki hono fakapa’anga ‘o e ECE ke:

- poupou’i e fakalakalaka ‘a e fānaú mo tokoni’i kinautolu ke nau ako, ‘o iku ai ke ola lelei ange ‘a e akó pea mo ha ngaahi tu’unga lelei ange ‘i he mo’uí pea mo
- tokoni’i ‘a e ngaahi mātu’á mo e kau tauhi fānaú ke nau ngāue, ke tokoni’i ‘a e ngaahi fāmilí ke nau fakalakalaka pea mo
- tokoni’i ha ‘ekonōmika mālohi ‘aki hono tokoni’i ‘o e kakai ‘oku nau tokangaekina ‘a e fānaú ke nau ngāue.

Ko ho faingamālie eni ke ke sio ai ki he fa’ahinga liliu ‘oku fakakaukau’i, fakahā mai kiate kimaautolu ‘a e founa ‘e uesia ai koe ‘i hení pea ‘okú ke poupou’i nai ‘a e ngaahi liliu ‘e ala hokó.

Talateú

‘I he ta’u takitaha, ‘oku fakamoleki ai ‘e he Pule’angá ‘a e \$3.1 piliona ‘i he ako tokamu’á.

‘Oku kaunga ‘a e ECE ki he mo’ui faka’aho ‘a e tokolahi ‘i Nu’u Sila:

- fānau ‘e toko 193,033 ‘oku nau ako ‘i he ECE
- ‘I ha ngaahi ako’anga ‘e 4,390 kuo ma’u laiseni
- tokoni’i ‘e he kau faiako ‘e toko 33,712 pea mo e
- kau ngāue fakaako mei ‘api ‘e toko 3,554.

* Tohi kakai ‘a e ECE, Sune 2025

Na’e fokotu’u kimaautolu ‘e Hon David Seymour ‘i Sune 2025 ko ha Ministerial Advisory Group (Kulupu Fale’i ki he Minisitaá - MAG) ke ‘omai ai ha fale’i tau’atāina ki he pule’angá fekau’aki mo e founa ‘e malava ke toe fakalahi ange ai ‘a e me’a ‘oku fakahoko mei he fa’unga fakapa’anga ki he ECE. Na’e ‘i ai ‘e ne ngaahi hoha’a ‘e fā ‘oku fehulunaki ‘enau ngaahi hoha’a fekau’aki mo e fakamole ‘a e pule’angá ki he ECE:

- Malava ke totongí (affordability) mo hono ma'u atú (access)
- Ko hono fakapalanisi 'o e fakapa'anga ki hono ma'u atu 'e he tokotaha kotoá (universal) mo hono fakahoko 'o tāketi'i ke fakapatonú (targeted)
- Faingata'a 'a e Fa'ungá
- 'Ikai fe'unga 'a e fakamatala fekau'aki mo e ola 'o e ECE

Te mau 'oatu ha fale'i 'o fakafoki ki he Minisitaá 'i he faka'osinga 'o e ta'u ní. Kimu'a ke mau fakahoko iá 'oku mahu'inga e fanongo mei he kakai 'e ala uesiá pea mo 'i ai ko ia 'enau 'ilo mo e ngaahi a'usia 'e lava ke tokoni mai kiate kimautolú. Ke tokoni'i ho'o fakakaukau ki he liliú, 'oku mau vahevahe atu 'a e me'a kuo mau 'ilo ki ai 'i he taimi ní, 'emau ngāué mo e ngaahi fakakaukau ki he liliu 'e ala hokó.

Ko e hā 'a e ngaahi palopalema?

'I he kongá ki mui 'o e 2025 mo e kongá ki mu'a 'o e 2026, na'a mau fakataha ai mo e ngaahi ako tokamu'á mo e ngaahi kautaha fakahoko ngāué, ngaahi fāmilí, ngaahi komiunitií, kau faiakó mo e kau ngāue ki he akó, pea mo e ngaahi kautaha 'oku nau tokanga ki he ECE. Na'a mau toe savea'i foki mo ha ngaahi mātu'a tauhi fānau, kinautolu 'oku nau fakangāue'i 'a e mātu'a tauhi fānau, mo ha kau faiako tokolahi ange. Na'a mau fanongo mei ha kakai tokolahi ange 'i he 2,000.

Kuo mau toe vakai foki ki he sisitemi ki hono fakapa'anga 'o e ECE, 'o ngāue'aki 'a e fakamatala lolotonga pea mo e ngāue fo'ou ke tokoni'i kimautolu 'i hono fakakaukau'i pe ko e hā ha me'a 'e toe ala fakalelei'i.

Na'a mau 'ilo ai ha palopalema tefito 'e tolu:

- 'Uluakí, 'oku 'i ai e kāinga 'e ni'ihi 'oku nau fehanganagai mo ha ngaahi fakafe'ātungia ki hono ma'u atu 'o e fa'ahinga mo e lahi 'o e ECE 'oku nau fiema'u ma'a 'enau fānau. Ko e fakamolé, malava ke ma'u atú, feitu'ú mo e tu'unga ngaofe ngofua 'o e ngāue ki he ako tokamu'á te ne ala uesia 'a e kau atu 'a e fānau ki he ECE.
- Uá, ko e faikehekehe 'i he tu'unga lelei 'o e ECE te ne ala fakavaivai'i 'a e ngaahi ola lelei 'oku ma'u mei he ECE ma'á e fānau mo e kāinga, tautautefito kiate kinautolu 'e 'aonga taha ki aí.
- Tolú, 'oku 'ikai fe'unga 'a e fakamatala 'oku ma'u 'e he pule'angá fekau'aki mo e ECE pea mo e fakamahu'inga'i 'o hono fakahoko ia ki he fānau, fāmilí mo e sōsaietí.

Ko e hā 'a e ngaahi 'ēlia 'e ala liliu ke fakelelei'i ai e ngaahi palopalema ko 'ení

‘Oku fakamatala‘i atu ‘i he ‘emau pepa ki he fetalanoa‘akí ‘a e founa ‘oku ngāue ai ‘a e sisitemi ki hono fakapa‘anga ‘o e ECE ‘i he lolotonga ní pea mo fakahā atu ai ‘a e ngaahi ‘ēlia ‘e fitu ‘oku mau tui ‘e ala ‘aonga ha liliu ‘e fakahoko ki ai.

- o Malava ke lahi ange hono fakamoleki ‘o e pa‘anga ‘oku ‘ataá ‘i hono tokoni‘i ‘o e fānaú, ngaahi fāmili mo e ngaahi komiuniti ‘oku lahi ange ‘enau ngaahi fiema‘ú.
- o Liliu ‘a e founa ngāue ki hono tokoni‘i ‘o e totongi akó ke poupoua ‘a e ngaahi fāmili ‘oku nau faingata‘a‘ia he totongi.
- o Liliu ‘a e founa ‘oku faka‘aonga‘i ai ‘a e tokoni fakapa‘anga (subsidies) ki he ECE ‘a ia ‘oku tokoni‘i ai ‘a e fānaú kotoa, kau ai hono liliu ‘a e ngaahi houa ‘oku fakakau ki hení mo e pa‘anga ki he tauhi ‘oku fakahoko ‘i ‘apí (home-based care), ke tokonia ai e mātu‘a tauhi fānau ‘oku ngāue mo e kāingá.
- o Fakafaingofua‘i ‘a hono fakakalasi (bands) ‘o e ngāue fakapa‘angá ‘a ia ‘oku ngāue‘aki ki he kau faiakó pea mo kaunga ko ia ki he lēvolo ‘o e fakapa‘anga ‘oku ‘oatú.
- o Toe fakakaukau‘i ‘a e founa ‘oku totongi ai mei he pa‘anga ‘a e pule‘angá ‘a e kau ngāue ‘i he ECE.
- o Fakamālohi‘i ‘a e ngaahi fiema‘u ki he fakamatalá mo e lipootí.
- o Fakafo‘ou mo fakafaingofua‘i ‘a e sisitemi fakapa‘angá.

Kuo mau toe ‘ilo‘i ha ngaahi founa ke fili mei ai ‘i he ‘ēlia takitaha ko ‘ení.

‘Oku ‘ikai ke ‘uhinga eni ia te mau fokotu‘u ha liliu ‘i he ngaahi ‘ēlia kotoa ko ‘ení - ko ho‘o fakakaukau ‘e ‘omaí ‘e tokoni‘i ai kimautilu ke aofangatuku ‘emau fakakaukau.

Te ke lava ‘o ma‘u ha ‘ilo lahi ange ‘i he ‘emau pepa kakató ‘i heni pe ko e ‘alu hangatonu ‘o ‘omaí ho‘o fakakaukau kiate kimautilu ‘i heni.

‘E ala ‘uhinga eni ki he hā pea ko hai ‘e ala uesiá

Ko ha fa‘ahinga fokotu‘u pē mei he MAG kuo pau ke ‘oua te ne fakalahi ‘a e fakamole fakalūkufua ‘a e pule‘angá ki he ECE. ‘Oku ‘uhinga eni kapau ‘oku kau ‘i he ‘emau fokotu‘ú hano fakalahi ‘o e fakamolé ke fakalelei‘i ha palopalema ‘i ha ‘ēlia ‘e taha, ‘e fiema‘u leva ke mau fakahaofi mai ha pa‘anga mei ha feitu‘u kehe ‘o e ECE.

Kapau kuo fakapapau'i 'a e ngaahi liliu ko 'ení, 'e ala hoko ai ha liliu ki he ngaahi fāmilí, ngaahi kautaha fakahoko ngāué mo e kau ngāué. 'E kehekehe pē hono uesia 'e he ngaahi founa ke fili mei ai 'a e ngaahi kulupú kehekehe.

Ko e ngaahi founa kuo mau vahevahe atu ke fili mei ai ki he liliú 'oku kau ai 'a e ngaahi founa 'e ala fili mei ai ki hono fakalahi 'o e fakamolé 'i he ngaahi 'ēlia 'e ni'ihí, pea mo ha ngaahi founa 'e ala iku ai ki ha ngaahi pa'anga 'e haofaki, ko ia ai 'oku mau kole atu ke 'omai ho'o fakakaukau fekau'aki mo e pa'anga 'oku fakamolekí mo haofakí fakatou'osi.

Ngaahi fehu'i tefitó

'Oku mau fie 'ilo pe ko e hā ho'o fakakaukau fekau'aki mo e:

- Ngaahi 'ēlia kuo faka'ilonga'i 'e he MAG ke liliú. 'Oku tonu nai kinautolu? 'Oku toe 'i ai ha ngaahi 'ēlia kehe?
- Ko hā 'a e ngaahi founa ke fili mei ai 'okú ke poupou'í pe 'ikai poupou'í, mo e 'uhinga ki ai?
- 'E anga fēfē hano uesia koe 'e he ngaahi liliu ko 'ení?
- 'Oku toe 'i ai ha fa'ahinga me'a kehe te ke fiema'u ke fakakaukau'i 'e he MAG?

Founa ke 'omai ai ha'o lau

Te ke ala fiema'u ke:

- 'ilo lahi ange fekau'aki mo e fetalanoa'akí 'i [heni](#)
- lau ha fakamatala lahi ange fekau'aki mo e me'a kuo fanongo ki ai, ako mei ai mo fakakaukau'i 'e he MAG, 'i he pepa ki he fetalanoa'akí 'i [heni](#)
- tali 'a e ngaahi fehu'í mo/pe 'omai ha fakakaukau 'o fakafou 'i he [savea ko 'ení](#)

'Oku 'ikai fiema'u ia ke ke tali 'a e fehu'i kotoa pē 'i he foomú pe lau 'a e konga kotoa pē 'o e fetalanoa'akí. Te ke lava 'o fili 'a e me'a 'okú ke tokanga ki ai pe uesia ai koé ke 'omai ai ha'o lau 'i ha konga pē 'o e ngaahi fokotu'ú, pe fokotu'u mai ha ngaahi palopalema kehe 'okú ke pehē 'oku mahu'inga.

Ko e me'a 'e hoko atu ki ai

Hili 'a e tāpuni 'a e fetalanoa'akí 'i he 'aho 6 'o 'Aokosí, te mau toe vakai'i 'a e fakakaukau 'e 'omai 'o fakakaukau'i fakataha ia mo e fakatotoló, ngāue ki he fakafuofua'í (modelling), ngaahi ola mei he saveá, mo e fale'i mei he ngaahi potungāue 'a e pule'angá. Te mau faka'aonga'i 'a e fakamatala ko 'ení ke fa'u 'aki 'emau ngaahi fokotu'u aofangatuku ki he pule'angá 'i he faka'osinga 'o e ta'ú. 'E fakahoko 'e he pule'angá 'a e ngaahi faitu'utu'uni fekau'aki mo ha fa'ahinga liliu ki he sisitemi fakapa'angá.

‘Oku mau tukupā ke fa‘u ha ngaahi fokotu‘u ‘e ala ngāue‘i ke lahi ange ai ‘a e ngāue ‘e fakahoko mei he ECE – ma‘á e fānaú, ngaahi fāmilí, sekitoa ko iá mo e komiunitií fakatokolahi.

‘Oku mau ‘amanaki atu ke fanongoa ho‘omou ngaahi fakakaukaú.

Ki ha fakamatala lahi ange fekau‘aki mo e MAG mo ‘ene ngāué, ko ‘emau uepisaití ‘oku ‘i [heni](#).

Kapau ‘oku ‘i ai ha‘o fehu‘i ke ‘omai kiate kimautilu, ‘īmeili ki he
ECE.fundingreview@education.govt.nz